

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A**

broj 5

V A R A Ž D I N 1975

Redakcijski odbor:

ILIJANIĆ prof. Mira, KOŠČEC prof. Ružica, KURTALJ Ivan, TOMIČIĆ prof. Jasna

Odgovorni urednik:

RUNJAK prof. Josip

u povodu 50. godišnjice Gradskog muzeja Varaždin

Prijevodi:

prof. dr. Uroić Marija (njemački), dr. Ivy Kugli-Lentić (njemački),
mr. Vitomir Belaj (njemački), Šimek prof. Marina (njemački), Rihtarić Mirena (ruski)

Lektura:

Paska prof. Bosiljka

Za sadržaj članka odgovorni su autori

CASOPIS TISKAN U 1000 PRIMJERAKA UZ POMOĆ SIZ-a ZA KULTURU OPĆINE VARAŽDIN

T i s a k: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin

Dr Gustav PIASEK

NEKI PODACI O KUGI U VARAŽDINU I OKOLICI OD XVI DO XVIII STOLJEĆA

Kuga, riječ koja i danas izaziva jezu i strah. Slikari je prikazuju kao kostur odjeven u togu s kapuljačom i kosom na ramenu, zvučna ekspresija onomatopejski fluid ove riječi podsjeća na šuštanje te duge hâlje i zvuk kose kojom je otkošen nečiji život. Boccaccio je morao izmišljati najgolicavije situacije da bi ublažio stanje koje je zadesilo Firencu u vrijeme kuge, a strahote koje ona izaziva i nemoć ljudi kad se ona javi opisuje i A. Camus. Nikada nitko ne će prebrojiti sve one koji su umrli od te bolesti! Deset tisuća umrlih dnevno zbog nje nikoga nije iznenađivalo.

Povijest kaže da je prva epidemija, za koju se sa sigurnošću može tvrditi da se radilo o kugi, bila za vladanja cara Justinijana u VI stoljeću. Bolest je donesena iz Azije, a epidemija je započela 531. godine u Carigradu. Zahvatila je najprije Bizantsko carstvo pa zatim cijelu Evropu. Trajala je oko 50 godina, dnevno su umirale tisuće ljudi.¹ *

Najjačom se epidemijom smatra ona u XIV stoljeću. I ta je započela u Aziji (Mongolija, sjeverna Kina 1346. g.). Širila se odanle u tri pravca: prema Carigradu, prema Maloj Aziji i prema Egiptu, a zatim preko Sicilije po Italiji, Francuskoj, Njemačkoj i Austriji. U Evropi je umrlo oko 25 milijuna ljudi, a u naše je krajeve doprla 1348. godine zahvativši osobito dalmatinske gradove.² Teško je nabrojiti sve epidemije koje su prohujale stoljećima.

Kod nas se kuga češće javlja od početka XVI stoljeća. Razlog su tomu epidemiološke prilike izazvane neprekidnim ratovanjem s Turcima, migracijom stanovništva i neprekidnim pokretima vojski bilo turskih, koje provaljuju u naša područja radi osvajanja i pljačke, bilo naših protunapada i osvete. Veoma je važan moment bježanje ljudi iz turskih područja i njihovo raseljavanje po hrvatskim krajevima.^{3/4}

I u XVII je stoljeću bilo epidemija kuge u sjevernoj Hrvatskoj, na području Vojne krajine i Međimurja, pri čemu je bio zahvaćen i Varaždin i njegova okolica.⁴

U XVIII stoljeću buknuła je vrlo jaka epidemija kuge s ishodištem u Carigradu koja se preko Moldavske, Vlaške, Erdelja, Poljske, Šleske, bal-

* Vidi brojeve na kraju članka

tičkih zemalja, Austrije i Štajerske približila Varaždinu. U istom je stoljeću bilo još nekoliko epidemija i u našim krajevima. Poznata je srijemska kuga koja je trajala od 1795. do 1796. godine.⁴ U XIX stoljeću popušta žestina napada kuge, da bi od druge polovice XIX stoljeća nestala iz srednje Evrope.⁶

U arhivu sam prve podatke o prijetnji kuge Varaždinu našao iz 1522. godine. U to je vrijeme bio vlasnik varaždinske tvrđe i župan varaždinske županije Ivan Ungnad. Davne su i stare raspre i svađe bile između vlasnika tvrđave, odnosno njihovih kastelana i građana slobodnog i kraljevskog grada Varaždina. Tako je bilo i ovaj put, pa je biskup iz Györa Franjo Wylak namjeravao doći u Varaždin izvršiti reviziju tih razmirica. Međutim, zbog kuge on odgađa svoj dolazak.⁵

1. III 1599. godine postao je zapovjednik Slavonske krajine austrijski general Ivan Sigismund Herberstein.³ Već je prije 1597. g. počeo naseljavati Vlahe po napuštenim područjima oko Rovišća kod Bjelovara.⁷ 1599. godine provaljuje Herberstein u Slavoniju, dopire do Požege koju je spalio i na povratku je sa sobom poveo oko 1200 Vlaha s 3000 grla stoke te ih naselio na pustim područjima istočno od Križevaca i Koprivnice. S tim je Vlasima unesena u Hrvatsku i kuga,^{3,7} koja je često harala na turskim područjima i odanle se unosila k nama. 21. X 1599. konstatira Sabor postojanje kuge u Hrvatskoj, kao i to da se već razmahala i da su zbog nje opustjele mnoge kmetске kuće³. Ona je harala po sjevernoj Hrvatskoj od jeseni 1599. do proljeća 1601. godine i od nje je umrlo mnogo ljudi osobito u Podravini i Zagrebu.⁷ Spomenuti Sabor, koji se sastao 21. listopada 1599. u Varaždinu, raspravlja o kugi, koja se pojavila u Zagrebu i zbog koje je tamo već umrlo mnogo ljudi, te konstatira da u Varaždinu nema momentano niti jednog liječnika ni ljekarnika pa stoga zaključuje da se što prije pozove i dovede u Varaždin kakav liječnik i ljekarnik.⁸

Ponovo se sastaje Sabor u Varaždinu 1. II 1600. i ističe postojanje kuge, ali uz nju i pojavu suše. Tako su ljude tih krajeva zadesila dva zla za koja je teško reći koje je gore: suša izaziva glad i siromaštvo, kuga smrt. I u zapisniku Sabora od 8. V 1600. nalaze se te dvije konstatacije: zbog kuge su opustjeli domovi, a zbog suše uroda praktički nema, pa se neće ništa naći u državnoj kasi i ako netko preživi, neće imati što dati državi. Kuga se ne smiruje, nego i dalje bijesni u mnogim mjestima, pa i u samom zagrebačkom Griču. Hrvatski Sabor donosi 13. VI 1600. godine na svom zasjedanju u Krapini zaključak da nitko ne smije izlaziti iz okuženih mjesta niti ulaziti u zaražena mjesta. U protivnom će se takvog izbatinati, a ako je pri tom trgovao, zaplijenit će mu se roba. Pod jesen je te godine harala kuga Podravinom i prestala je tek 1601.³

1629. se ruzbuktala kuga po cijeloj Hrvatskoj, i to takvom žestinom da je jedva koje mjesto ostalo pošteđeno. Umro je velik broj ljudi. U Zagrebu je samo u gradskom ksenodohiju umrlo 600 osoba. I tada je uz kugu bilo gladi.

Spomenuto je da je kuga prodirala iz istočnih krajeva, točnije iz Bosne preko Slavonije prenošena vojskama i prebjezima. No, nije bilo uvijek tako. Polovicom XVII stoljeća, 1644. godine, prijetila je opasnost

od kuge Varaždinu sa sjevera iz močvarnih predjela Madžarske. Da bi se grad i okolica zaštitili od te pošasti, postavljene su na Dravi guste straže kojima je naređeno da ne smiju dozvoliti nikomu prijelaz iz zaraženih krajeva i da pod svaku cijenu sprečavaju ljudima iz tih krajeva bilo kakav dodir s Varaždincima i Varaždinom. O tim su zaštitnim mjerama posebnim izaslanstvom obavješteni grofovi Petar i Nikola Zrinski, gospodari Međimurja, da te mjere Varaždinaca ne bi shvatili krivo.⁴⁰ Da li su taj put Varaždinci izbjegli kugu ili ne, ne zna se sigurno, no zna se za kugu u Varaždinu 1674. godine.⁴¹ U Varaždin dolaze liječnici, ali i brzo odlaze. Boje se bolesti. Uglavnom su to mladi ljudi i samo su se neki dulje zadržali. U to vrijeme je uz Zagreb jedino Varaždin imao liječnika.⁴² Pokušaji da bi se ipak privuklo kojeg u te »reliquiae reliquiarum« izjalovljuju se jer se svi boje Turaka i kuge koje ovdje tako često ima. Takozvani »turski strah« otjerao je i ono malo liječnika koji su prije bili ovdje, a novi zbog toga ne dolaze. S obzirom na sve to: blizinu Turaka i neprekidne ratove s njima, zapuštenost zemlje, brojna zgarišta, prebjegle, neprekidne pokrete vojske, često javljanje — bolje reći stalno postojanje epidemija i potpuni manjak liječnika, zdravstvene su prilike jadne. Već 1677., tj. sljedeće godine iza velikog požara Zagreba, ljudi su opet izloženi nedaćama uslijed gladi a ovoj se pridružuju zarazne bolesti. Da li se i tada radilo o kugi, to nije sigurno, no zabilježeno je da je te godine umrlo 18.000 ljudi zbog zaraznih bolesti, a možda i od kuge. Prosjaci su obilazili gradom tražeći kruh, a njima su se pridružili i oni koji su to postali uslijed požara.⁴²

10. III 1678. godine javlja gradski magistrat iz Ptuja varaždinskom magistratu da ondje vlada priljepčiva bolest,⁴³ a na pitanje varaždinskog magistrata vlastelinstvo iz Zavrča odgovara 19. III 1678. gradu Varaždinu da tamo postoji epidemijska bolest.⁴⁴ Da se pod tom epidemijskom odnosno priljepčivom bolesti radilo o kugi, zaključujemo jer je 1678. umro u Varaždinu od kuge varaždinski ljekarnik Jally,⁸ ma da drugi izvori navode—potvrđujući da je umro od kuge — 1681. godinu.⁴⁵ Godine 1679. hara kuga u Varaždinu. Znamo o tom tek toliko da je uz kugu bilo u gradu požara i raznih razbojstava te da je od nje umrlo mnogo ljudi.⁴⁰ Nisu nam sačuvani podaci što se sve poduzimalo zbog sprečavanja bolesti niti kako se liječilo. Mora da je zaista mnogo ljudi pomrlo i ljudi su se osjećali nemoćni, pogotovo kada su shvatili da im zdravlje ne može pomoći i da od njega nema puno koristi ni zaštite. Zaštitu tada preuzima država i crkva, jedna novčanim globama, druga zavjetima. Vlast izdaje razne naredbe radi sprečavanja širenja bolesti i neposlušne kažnjava osjetnim novčanim kaznama, a kada je 10. IX 1680. natporučnik grof Julije Bono javio varaždinskom magistratu da u Ptuju ponovno hara kuga,⁴⁶ obraćaju se Varaždinci zagrebačkom biskupu Borkoviću da im dozvoli gradnju zavjetne kapelice protiv kuge. 15 IX 1680. je to biskup dozvolio.⁴⁷

1681. godine ponovno prijete kuga Varaždinu. Ban Nikola Erdödy naređuje 30. VII 1681. gradu Varaždinu da zbog sprečavanja uošenja kuge u grad odgodi održavanje sajmovi,⁴⁸ a 15. VIII iste godine daje posebne upute gradu s istom namjerom,⁴⁹ dok grof Mirko Erdödy na županijskoj skupštini održanoj u Novim Dvorima upozorava na opasnost od kuge.²⁰ Prateći te događaje i približavanje kuge Varaždinu stječe se dojam kao da je sve zastalo

u iščekivanju događaja i kao da su se svi fatalistički pomirili s tim. Isusovačka gimnazija u Zagrebu odgađa početak škole,²¹ a kuga već hara srednjom Evropom i pojavljuje se u Austriji, Štajerskoj i Grazu odakle se širi u južnu Štajersku i dopire u Ptuj. Odatle prelazi u Hrvatsku u okolici Varaždina. Vrlo je mnogo ljudi umrlo od kuge u okolici Varaždina u selima Vidovec, Ivanec, Križovljan i Gornja Voća, a u Zagorju naročito u Zajezdi i Hrašćini.^{3,22} Gradsko vijeće Varaždina zaključuje da će sagraditi kapelicu sv. Fabijanu i Sebastijanu, ako kuga mimoide grad. Sporno je da li je te, 1682. godine kuga zahvatila grad Varaždin. Izvori se slažu da je kuge bilo u okolnim selima i Zagorju,^{3,22} međutim po jednom nije bilo kuge u gradu i radi toga je sagrađena zavjetna kapelica na kraju Optujske ulice. Ta se kapelica prvi put spominje na dan posvete 8. prosinca 1688. godine.²² Prema »Historia Collegii Societatis Jesu in monte Graeco Zagrabiae siti« kuge je bilo u gradu. Citiram prema Fancevu »Quae autem fuit divina in nos benignitas, nullus ex domesticis obiit, esto plurium fuerit tentatu valetudo et metus ingens in hominibus, cum pestifera lues ad urbem Varasdiensem, pagum quendam Novaki dictum corripuisset et inde non longo post tempore sesse latius diffundisset ac in ipsam Urbem denum irrepisset. Qua de causa scholae nostrae nulli potuerunt a Septembri mense qui ad initium studiosos manu misit.«²³ Dakle, pojavila se u župi Novaki nedaleko Varaždina, odakle je unešena u grad gdje se raširila. Kuga se smirila početkom siječnja 1683. i nije se dalje širila. Prema tome harala je gotovo godinu dana: od proljeća 1682. do siječnja 1683. Škole su ponovno otvorene 12. siječnja 1683.²³

1685. godine umro je u Zagrebu isusovac msgr. Ivan Novak, Varaždinac, zarazivši se od svog pretpostavljenog Ivana Dukovačkog kojemu je pravio društvo i kojeg je njegovao dok je bio bolestan od ospica (»malignas fibras morbillosque«).²⁴ Ponovno nas ovo upozorava kako je teško ekzaktno tvrditi postojanje jedne bolesti bez uvjerljivih dokaza. Lako je pretpostaviti kolike su različite bolesti prohujale raznim epidemijama pod drugim imenom.

Ništa bolje stanje nije bilo ni u susjednoj Mađarskoj. Tamo se vode ratovi za oslobođenje zemlje od turskog gospodstva. I tamo vladaju razne pošasti i epidemije i nije samo jedanput odanle zaprijetila opasnost Varaždinu! 1686. godine je oslobođen Budim nakon što je 145 godina bio u turskoj vlasti.²⁵

Veliki župan varaždinske županije Mirko I. Erdödy (1682. — 1690.) određuje da se na područje županije ne smije puštati nikoga tko nema dokument u kojem izričito piše da je zdrav. Suci moraju voditi točnu evidenciju od čega je tko umro i koliko je ljudi umrlo od koje bolesti. Mrtvace treba zakapati duboko u zemlju.²⁶ Propusti li gradski sudac izvršiti bilo koju od ovih naredaba, kaznit će se globom od 25 forinti, a varoška općina kaznit će se globom od 100 forinti ako se ogriješi o bilo koji propis ili ne izvrši li koju naloženu radnju.²⁷ Ove su mjere bile poduzete prvenstveno protiv izbjeglica koji su navirali u Varaždin i s istoka i sa sjevera gdje se neprekidno ratovalo i gdje su stalno harale svakojake bolesti. Varaždin je, ma kakav bio, predstavljao oazu mira i često bio mnogima nedostižan san.

Ipak, nije bilo baš sve tako sjajno! Jame su oko tvrđave nečiste i pune kojekakvog smeća i otpadaka. I njih se shvaća izvorima i leglom bolesti, pa županijska skupština naređuje da to, u smislu članka 6. zaključka županijske

skupštine iz 1609. godine dade urediti. U tu će svrhu prikupiti potrebne radnike i to tako da se od svakog dimnjaka mora javiti na rad po jedna osoba kroz 8 dana iz cijele županije, odnosno iz područja dokle siže vlast županijskih sudaca.²⁷

Polovicom kolovoza 1691. godine zatvaraju se škole zbog prijeteće kuge i ponovno se otvaraju tek koncem studenog radi ispita đaka.²⁸ Iste godine izbija kuga oko rijeke Kupe, naročito u Karlovcu i okolnim selima sve do Plaškog i Vrhovina, a na sjever do Siska, Petrinje, Zrinja i Kostajnice. U to se vrijeme opet ratovalo s Turcima (1691. je konačno oslobođena Slavonija od Turaka²⁹) pa su i vojnici raznosili bolest. Još 1684. godine zaključio je Hrvatski sabor da se u Hrvatskoj osnuje funkcija »učitelja zdravlja« (magister sanitatis), tj. da se imenuje liječnik koji će se isključivo baviti suzbijanjem epidemija. U vezi epidemije kuge 1691. godine Sabor moli štajersku vladu da dozvoli dr Ivanu Adamu Rumoru, koji je na glasu kao učitelj zdravlja, doći u Hrvatsku iz Graza radi suzbijanja kuge. Ponovno se o tom raspravlja 1692. kada se i određuje plaća dr Rumora u iznosu od 50 rajnskih dukata godišnje samo za rad na suzbijanju epidemije.³⁰

Ponovno prijeti kuga 1709. godine O toj opasnosti raspravlja Sabor. Kuga hara po Mađarskoj i Slavoniji. Da bi se spriječilo njeno širenje u Hrvatsku, zabranjuju se sajmovi, a prema Slavoniji se određuje granica (crta, cordon) koja je išla od Koprivnice do Križevaca i nju se ne smije prelaziti. U Koprivnici, Križevcima i Varaždinu se formiraju lazareti, a varaždinski i križevački podžupani su imenovani povjerenicima Krajine. Zadaća im je spriječiti unošenje kuge preko stvorene granice. Zamoljen je zapovjednik Varaždinske krajine general Breiner (Prainer) da zapovijedi vojnicima da ne dozvoljavaju prijelaz iz Krajine u bansku Hrvatsku nikomu tko nema valjane propusnice. Povjerenici trebaju u svemu pomagati i biti potpuno na raspolaganju zemaljskom liječniku. Posebno je naloženo vojnicima da nikome ne dozvole dolazak iz Međimurja.³¹

1712. godine, dok je vladala kuga u Mađarskoj, zavjetuju se građani Varaždina da će sagraditi kapelicu sv. Roku (sv. Rok, sv. Fabijan i Sebastijan smatrani su zaštitnicima od kuge) ako ih ne zahvati bolest koja im je i te godine prijela. Nije bilo bolesnih ni u gradu ni u okolici, pa je kapelica sagrađena 1715. godine.³² Ta zavjetna kapelica postoji još i danas i nalazi se pokraj »Varteksa«.

Sanitetski natpovjerenik barun Rudolf von Cramm na temelju obavijesti zdravstvene komisije iz Graza javlja 22. siječnja 1739. godine varaždinskom magistratu da kuga, koja se pojavila u Osijeku, ne vlada samo tamo, nego i u drugim slavonskim mjestima i gradovima. Cramm moli magistrat u Varaždinu da ne dozvoli ulaz u grad nikomu iz tih krajeva i javlja da su o tome obavješteni i ban i vojni zapovjednik grof Strasoldo.³³ Samo osam dana kasnije, 30. I 1739. godine Cramm javlja da se kuga, koja se pojavila u Osijeku, proširila do Kanjiže u Mađarskoj i da je tamo u nekom selu svega 2 sata udaljenom od Kanjiže već umrlo pet osoba.³⁴

Ban Hrvatske Josip Eszterhazy se nalazi s vojskom u logoru u Hrastovici u ratu protiv Turaka. 6. VII 1739. javlja varaždinskom magistratu da se kuga pojavila među kmetovima na Erdödyevom imanju u Moslavini. Naređuje, stoga, zabranu održavanja sajмова, a sve osobe koje putuju smiju se kretati

jedino uz propusnice. Inače je svako putovanje bez propusnice zabranjeno.³⁵ Gradski magistrat u Varaždinu odmah uvodi propusnice.³⁶

U jednom dokumentu iz 1739. godine varaždinski gradski sudac tvrdi da je kroz tri godine vladala kuga u okolici Varaždina, a naročito u Moslavini. U tom se dokumentu, nadalje, govori o nerodnim godinama zbog čega je sve poskupjelo te da se ne održavaju sajmovi.³⁷ 8. siječnja 1740. povodom putovanja grupe rudara u blizinu Virovitice sanitetska komisija iz Graza daje objašnjenje kojim upozorava da karantena kao mjera zaštite unošenja kuge treba trajati 42 dana te da se dani putovanja ne računaju u karantenu.³⁸ Čini se da je opasnost od kuge jenjavala koncem siječnja 1740. Trgovcima se dozvoljava putovanje iz Varaždina u Stajersku, doduše uz propusnice,^{39/40} a 30. siječnja 1740. obavještava sanitetski natpovjerenik Cramm varaždinski magistrat o ukidanju karantene zbog kuge.⁴¹

Dok se smjelo putovati samo s propusnicama, dešavale su se stvari zbog kojih je bio magistrat u Varaždinu upozoravan, čak i opomenut. Izgleda da su se propusnice olako izdavale, pa su vlasti iz Stajerske zbog toga protestirale tumačeći da varaždinski magistrat tako radi jer time dolazi lako do novca naplaćujući takse za izdavanje.⁴² Pri tom su se naplaćivali i veći iznosi odobrenih, pa je ban Eszterhazy ukorio magistrat što je upravo sanitetskom natpovjereniku von Crammu, koji je došao u Varaždin zbog kuge naplatio veću taksu od dozvoljene pri izdavanju propusnice.⁴³ 16. VIII 1743. primljena je obavijest baranjske županije iz Péczy da su kralj Leopold i kraljica Marija Terezija dozvolili održavanje godišnjih sajмова, pa gradski magistrat moli da se to oglasi.⁴⁴

Iako je opasnost od kuge nestala u Varaždinu i okolici, nije tako bilo u drugim krajevima. 23 IX 1743. sazvaо je zagrebački biskup Juraj Branjug konferenciju redova i staleža u Zagrebu na kojoj će se raspravljati o pružanju pomoći stanovnicima oko Jasenovca koje pati od kuge i gladi. I varaždinski je magistrat pozvan da sudjeluje na konferenciji.⁴⁵

1. X 1764. ban Nadassdy pismom iz Požuna upozorava gradski magistrat da se Bosnom širi neka kužna epidemijska bolest i želi da se u svim biskupijama mole molitve da bolest poštedi ljude u hrvatskim krajevima. Varaždinski magistrat odgovara banu da su uz ostale mjere koje su već poduzete određena i javna bogoslužja.⁴⁶

Samo nekoliko godina poslije toga, 9. XI 1770., nalaže Hrvatsko kraljevsko vijeće varaždinskom magistratu da je dužno provoditi kraljičinu naredbu kojom se, ponovno, zabranjuje putovanje iz jednog grada u drugi bez propusnice. Ovo se uvodi zbog toga jer se pojavila kuga u Moldaviji i Poljskoj.⁴⁷ Ni ovaj put, kao ni 1764. godine, Varaždin nije bio zahvaćen.

Od 1743. pa do 1771. godine — gotovo trideset godina — vladala je stočna kuga u okolici Varaždina. Predstavljala je problem tim više što je dugo trajala i nije prestajala uprkos provođenju najrazličitijih mjera,⁴⁸ kažnjavanju mesara, ako te mjere ne provode,⁴⁹ kontroli nakupaca stoke i praćenju odakle je stoka nabavljena.⁵⁰ 13. lipnja 1763. objavljuje ban Franjo Nadassdy kraljičinu naredbu o suzbijanju stočne kuge. Po toj naredbi moraju liječnici dogovarati s magistratom sve potrebno i predlagati mjere da se epidemija barem ograniči, ako se već ne može iskorijeniti. Mišljenja i zaključke done-

šene na zajedničkim sastancima liječnika i magistrata treba odmah dostavljati zdravstvenoj komisiji (Comissio sanitaria) u Požun. Posebno je naređeno da svi kupci goveda i govedskih koža traže putnice za stoku te da zdravu stoku strogo odjeljuju od bolesne. Uginule treba duboko zakopati.⁵¹ Određeni su posebni nadglednici koji trebaju budno paziti na mesnice i s gradskim kirurgom pregledati goveda namijenjena klanju. Godine 1769. je takve pregledale obavljao kirurg Mihalj Horvatek, dok su zemaljski liječnik Mihael Hinterholzer i županijski De Grazy 1786. secirali uginule životinje i na temelju obdukcionih nalaza davali svoja mišljenja i preporuke.⁵² Posebno imenovana osoba je nadzirala zakapanje uginule stoke.⁵³ Godine 1771. su neke mjere pooštrene: Hrvatsko kraljevsko vijeće nalaže gradskom magistratu da se ne dozvoljava živoderima uzimati loj, kožu i utrobu uginulih bolesnih goveda niti od sumnjivih, nego se to sve mora zakopati. Pregled stoke prije klanja neće od tada vršiti kirurg, nego posebni pazitelji s liječnikom i dozvoljavati će klanje samo zdrave stoke.⁵⁴

7. XII 1771. godine javlja Hrvatsko kraljevsko vijeće magistratu kraljičinu odredbu kojom se zabranjuje prijevoz banatskog žita, namijenjenog za Erdelj, u Vlašku i druge turske zemlje jer u tim krajevima vlada kuga.⁵⁵ Iako je to daleko od Varaždina, značajno je, jer se iz toga vidi da je postojala kuga još u nekim našim krajevima.

Osim zapisa o kugi u Varaždinu i okolici i već spomenutih dviju zavjetnih kapelica u gradu postoji još jedan vidljiv znak sjećanja na te prohujale dane. U dvorištu kuće vlasnika Josipa Medveda u Optujskoj ulici br. 38c gotovo uz samu kuću s unutarnje strane dvorišne ograde stoji zavjetni stup protiv kuge. Nedavno je vlasnik žbukao kuću pa je tom žbukom obložio djelomično i stup. Sada se na stupu ne vide nikakvi natpisi, a vlasnik tvrdi da ih nije bilo. Na vrhu je lik boga oca koji drži u krilu raspetog sina. Iznad svega je — naknadno — načinjen krov od valovitog lima učvršćenog s dva potpornja od okruglog željeza koji idu od ruba krova konvergentno i usađeni su u stup ispod likova. Stup je od kamena. S dvorišne je strane ograđen ogradom od kovanog željeza. Prema Szábo-u na stupu je postojao natpis koji je glasio:

DEO UNI ET TRINO
EFFIGIEM HANC SUB LUE
PESTIS VOVIT G. D. AND.
HUS JUDIUM COMIT. ET
JURATUS NOBILIS CITTIS
VARASDIENSIS CUM CONSORTE
G. D. BARBARA ZITOMERSKY
ET POSUIT ANNO
1682.

Ispod ovog je natpisa bilo dodano.

PONOVLJENO I NA OVO MJESTO IZ
.... LANŠČAKA PRENEŠENO BI MOI
POBOŽNIH.... OPTUJSKE ULICE 1878.⁵⁶

Čitajući taj natpis saznajemo da je to bio zavjetni stup koji je podigao Andrija Hus, pravnik, i žena mu Barbara Žitomersky 1682. godine. 1878. je prenešen u Optujsku ulicu. Iz natpisa se ne može zaključiti gdje je prvobitno bio postavljen. Ne može se reći ni prilikom koje je epidemije postavljen. Szábo smatra da je to bilo u povodu epidemije kuge koja je harala Varaždinom godine 1679.,⁵⁶ međutim ne objašnjava zašto upravo na tu epidemiju misli. (Sl. 8)

Zavjetna je kapelica na kraju Optujske ulice nešto veća i svjetlija od one u Ulici maršala Tita pokraj »Varteksa«. Nisam u njoj našao nikakav zapis, kip ili sliku koji bi bili u vezi namjene crkvice. Natpisi na zidu Balthasara i Emanuelle Ballogh na lijevoj i desnoj strani glavnog oltara kasnijeg su datuma. (Sl. 9)

Rokova kapelica je manja i mračnija. Židovi nisu tako ravni, a i prozori su manji. Na lijevom zidu postoji jedna ploča iz XIX stoljeća sa spomenom umrle osobe. Zanimljiv je jedan detalj. Prvotno je na glavnom oltaru u za to izračenom udubljenju bio kip sv. Roka. Taj je kip maknut i na oltar je stavljena velika slika sv. Roka koja se donjim krajem naslanjala na tabernakulum prikrivajući pogledu prazno udubljenje uklonjenog kipa. Taj je međutim nađen u jednoj privatnoj kući i vraćen na svoje mjesto, a slika je sada na zidu kapelice uz spomenutu ploču.⁵⁷ (Sl. 10)

Z a k l j u č a k

Epidemije kuge često su harale Evropom i nisu pošteđjele u svojim nalletima ni naše krajeve. I u Varaždinu je ta pošast koja je ugasila milijune ljudskih života požnjela obilnu žetvu. O svemu tome su nam preostali vrlo oskudni podaci pa danas možemo u najviše slučajeva tek nagađati što se nekad događalo.

Osim povijesnih podataka, za koje sam spomenuo da su oskudni i često indirektni, u gradu postoje spomenici tih događaja: dvije zavjetne kapelice i jedan zavjetni stup. Rijetko se događa da jedno zlo dolazi samo, Varaždin i okolica su iskusili tu istinu. U doba najžešćih i gotovo neprekidnih ratova s Turcima od XVI do XVIII stoljeća kuga se često javljala i u ovim krajevima, ali ne sama, nego udružena sušom i glađu pa je narod istovremeno patio od svih triju zala koje inače smatra najvećim: kuga, glad i rat.

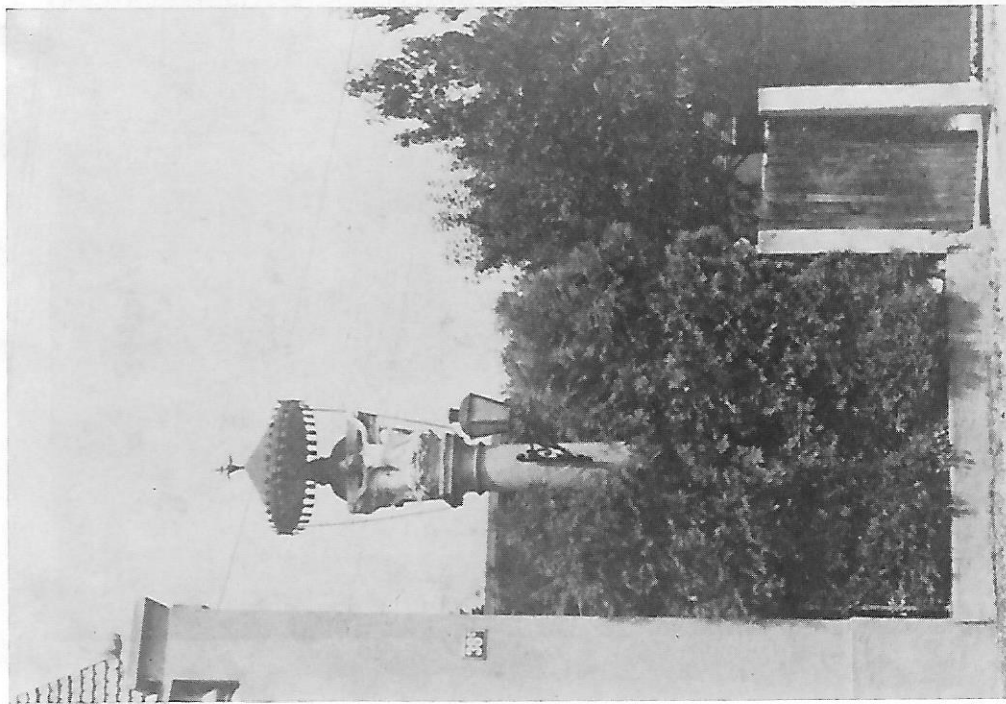
1. Medicinska enciklopedija, Zagreb, 1962, sv. 6, str. 251
2. Isto, str. 251 — 252
3. Horvat, R.: Hrvatski državni liječnici u XVII stoljeću, »Liječnički vjesnik«, 53:352 — 370, 1931.
4. Medicinska enciklopedija, Zagreb, 1962, sv. 6, str. 253
5. Historijski arhiv Varaždin (HAV), Arhiv grada Varaždina (AGV), Radikalni arhiv (R.a.), fasciculus (f) XIX, 52.
6. Medicinska enciklopedija, Zagreb, 1962, sv. 6, str. 254
7. Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 — 1925, Zagreb, 1925, str. LII.
8. Tartalja, H.: Povijest ljekarništva u Varaždinu, Sekcija za bolničku farmaceutsku službu, II savjetovanje, Varaždin, 28. IX — 1. X 1967., str. 8
9. Fancev, F.: »Historia Collegii Societatis Jesu in monte Graeco Zagrabiae siti (1606 — 1772)« prema: Grada za povijest školskog književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606 — 1772), JAZU Zagreb, Starine-knjiga XXXVII:53, 1934.
10. Janković, J.: Pabirci po povijesti županije varaždinske, Brzotisak Stj. pl. Platzera, Varaždin, 1898, str. 34
11. Rijavec, A.: Prvi varaždinski liječnici, »Varaždinske vijesti«, 1244:6-7, 1968.
12. Fancev, F.: Op.c. str. 112
13. HAV, AGV, R.a. f. LV, 1326
14. HAV, AGV, R.a. f. LVI, 1329
15. Androić, M.: Iz starog Varaždina, Prvi apotekari, »Varaždinske vijesti«, god. XXV, br. 1313, 1970.
16. HAV, AGV, R.a. f. LVI, 1355
17. HAV, AGV, R.a. f. LVI, 1356
18. HAV, AGV, R.a. f. LVI, 1365
19. HAV, AGV, R.a. f. LVI, 1366
20. HAV, AGV, R.a. f. LVI, 1368
21. Fancev, F.: Op.c. str. 115
22. Horvat, R.: Povijest Varaždina, rukopis, str. 270
23. Fancev, F.: Op.c. str. 116
24. Fancev, F.: Op.c. str. 120
25. Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 — 1925, Zagreb, 1925, str. XVIII
26. Janković, J.: Op.c. str. 35
27. Janković, J.: Op.c. str. 36
28. Fancev, F.: Op.c. str. 125
29. Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 — 1925, Zagreb, 1925, str. LIX
30. Horvat, R.: Hrvatski državni liječnici u XVII stoljeću, »Liječnički vjesnik«, 53:365, 1931.
31. Horvat, R.: Povijest Varaždina, rukopis, str. 308
32. Horvat, R.: Povijest Varaždina, rukopis, str. 312
33. HAV, AGV, kutija (k) 46, 97
34. HAV, AGV, k. 47, 21
35. HAV, AGV, k. 46, 89
36. HAV, AGV, k. 68, 115
37. HAV, AGV, k. 48, 24
38. HAV, AGV, k. 78, 127
39. HAV, AGV, k. 78, 129
40. HAV, AGV, k. 48, 75
41. HAV, AGV, k. 78, 131
42. HAV, AGV, k. 78, 132
43. HAV, AGV, k. 47, 139
44. HAV, AGV, k. 49, 114
45. HAV, AGV, k. 46, 87
46. HAV, AGV, k. 9, 64
47. HAV, AGV, k. 6, 19
48. HAV, AGV, k. 79, 148
49. HAV, AGV, k. 79, 159
50. HAV, AGV, k. 7, 15
51. HAV, AGV, k. 9, 38
52. HAV, AGV, k. 4, 77
53. HAV, AGV, k. 7, 26
54. HAV, AGV, k. 7, 29
55. HAV, AGV, k. 7, 80
56. Szábo, Đ.: Hrvatsko zagorje, »Spektar«, Zagreb, str. 180
57. Sprajc, K.: Osobna obavijest, 1975.

**EINIGE ANGABEN ÜBER DIE PEST IN VARAŽDIN
UND UMGEBUNG
VOM XVI. BIS XVIII. JAHRHUNDERT**

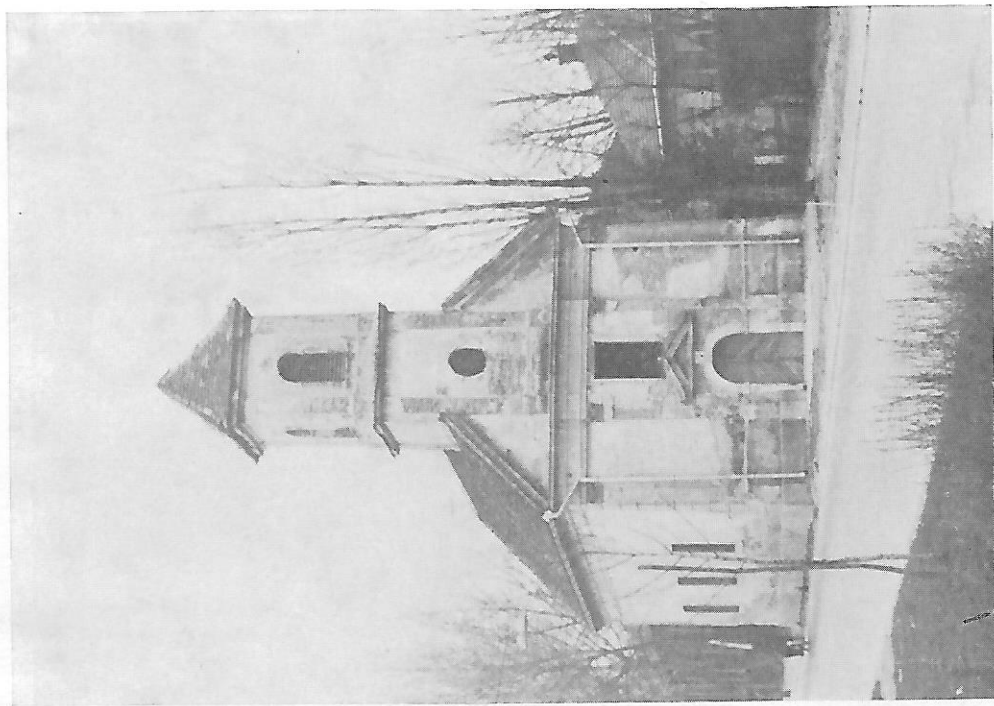
Kärglich und fragmentarisch sind die Angaben über die Pest in Varaždin und Umgebung. Dennoch hat es den Anschein, dass das Auftauchen dieser Krankheit durch die Ereignisse verursacht wurde, die sich in unmittelbarer Nähe der Stadt abgespielt haben durch die Nähe der Türken und den fast ständigen Bewegungen des Militärs wegen unterbrochener Kriegführungen mit den Türken, durch unkontrolliertes Eintreffen von Überläufern aus den von türkischer Macht besetzten Gebieten und auch dadurch, dass sich Varaždin seit dem XVI. Jahrhundert zum Sitz des Kommandos der Slawonischen Militärgrenze ausbaute. Die epidemiologische Situation in den Gegenden unter türkischer Herrschaft war derart, dass von dort ständig Unheil drohte und hereinbrach, obgleich Varaždin auch von dem benachbarten Ungarn und der Steiermark durch die Pest gefährdet war.

Den erreichbaren Angaben nach war die Pest in Varaždin in den Jahren 1599 — 1601, 1629, 1674, 1679, 1681 und 1682 — 1683, bedroht war Stadt und Umgebung 1522, 1644, 1691, 1709, 1712, 1739 — 1743, 1764 und 1770. Es liegt mir fern zu beanspruchen, dass diese Aufzählung als vollständig aufgefasst werde!

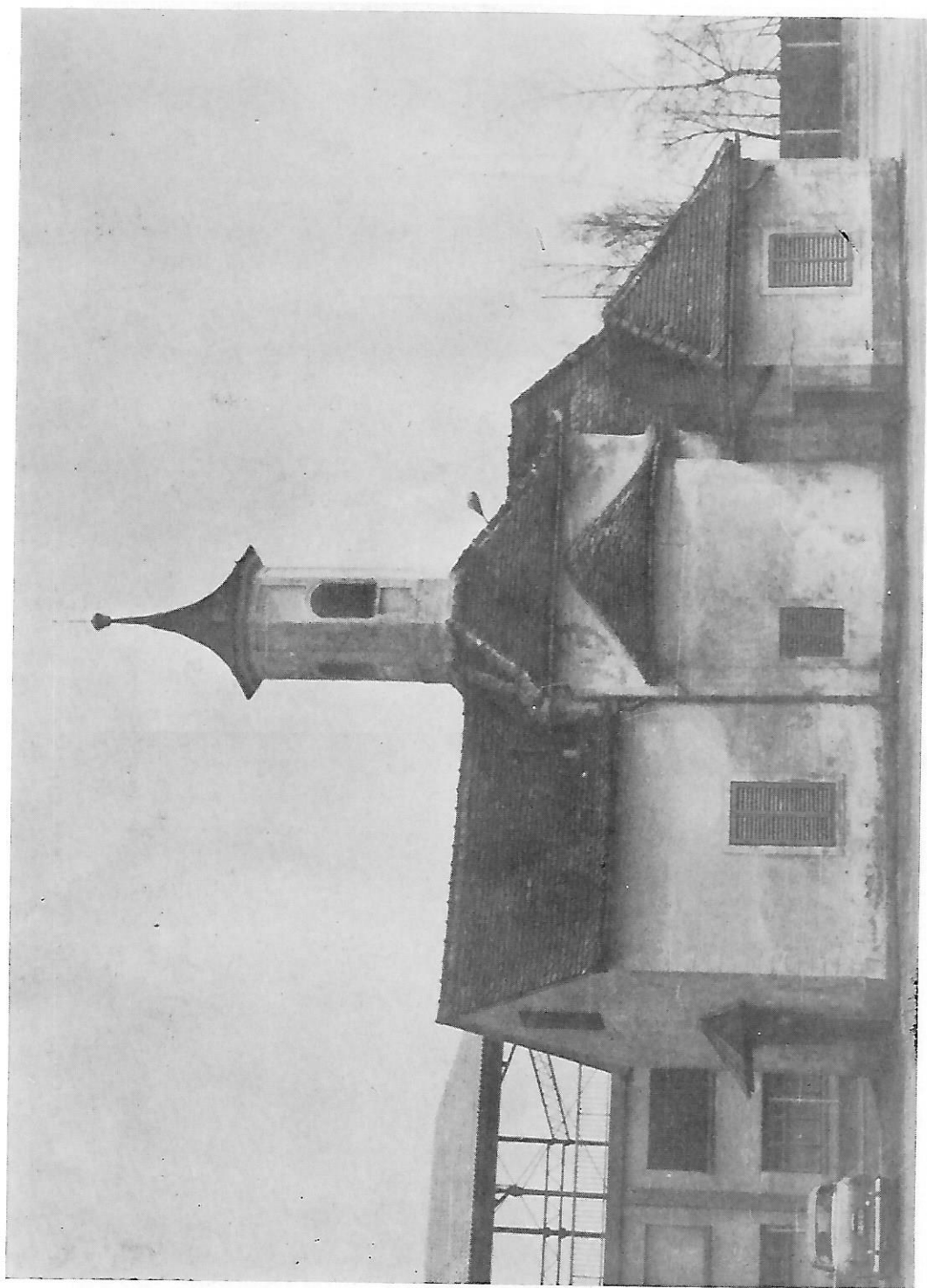
Noch heute gibt es in der Stadt stumme Zeugen jener Ereignisse: zwei Votivkapellen, eine in der Optujska Strasse aus 1688, die andere neben »Varteks« aus 1715, ferner eine Votivsäule in der Optujska Str. neben dem Haus Nr. 38^c aus 1682, aufgestellt 1878.

Sl. 8 Zavjetni stup u Opatujskoj ulici (Foto: dr Piasek)

Sl. 9 Kapela sv. Fabijana i Sebastijana (Foto: dr Piasek)

Sl. 10 Kapela sv. Roka (Foto: dr Piasek)